

СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ РУНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглядаються особливості пізнання людиною зовнішнього і внутрішнього світу за допомогою знаків, символів. Здійснено семіотичний аналіз рунічних знаків.

Ключові слова: семіотика, знак, символ, руна, Футарк, рунескрипт.

Рассматриваются особенности познания человеком внешнего и внутреннего мира посредством знаков, символов. Проведен семіотический анализ рунических знаков.

Ключевые слова: семиотика, знак, символ, руна, Футарк, рунескрипт.

The features of man's knowledge of the external and internal world through signs, symbols. A semiotic analysis of runic characters.

Key words: semiotics, sign, symbol, rune, Futhark, runescript.

Потреба людини в символічних цінностях завжди була актуальною. Символи — це не лише таємні знаки, малюнки та зазначені ними особливі предмети шанування. Символ — це ключ для пізнання незрозумілих людині явищ. Світ постає перед людиною таємничою книгою, із зашифрованими в ній знаками, кодами, які вона перетворює насимволи.

Поняття символу посідає особливе місце в культурології. У праці «Семіотика культури» Б. Успенський розглядає символ як знак, але особливого типу. Якщо простий знак — це ніби двері в предметний світ значень (образів і понять), то символ є дверима в непередметний світ смислів[6]. Через символи нашої свідомості відкривається свята святих культури — смисли, які живуть у несвідомих глибинах душі й об'єднують людей в єдиному переживанні таємниць світу зовнішнього і внутрішнього. При цьому справжній символ не просто «позначає» сенс, а й несе в собі всю повноту його дієвої сили.

Мета статті — здійснити семіотичний аналіз скандинавських рун, визначити причини відродження рунічної культури.

У праці «Філософія символічних форм» німецький культуролог Е. Кассірер довів, що на певному етапі еволюції, на етапі виникнення самосвідомості, людина «розриває ланцюг, що пов'язує її із зовнішнім світом», якщо «перші кроки інтелектуального та культурного життя людини можна уявити як своєрідне розумове пристосування до безпосереднього оточення», то «з розвитком культури виявляється й протилежна тенденція людського життя» [1]. Вона полягає у створенні «символічної системи», яка відтворює всі зв'язки людини зі світом. На думку Е. Кассірера, людина перебуває в стані постійного діалогу із самою собою, і з цього діалогу

народжується «символічний універсум», в якому людина відтепер живе. Його складовими є мова, міф, мистецтво й релігія.

Знання про систему знаків, символів, кодів зібрані в науці під назвою семіотика. Семіотика (від грец. — знак) — наука про знаки й знакові системи, знакову поведінку, знакову комунікацію (вербальну й невербальну).

Сучасна семіотика набула вихідних імпульсів у розвідках американського філософа Ч. Пірса (1839-1914 рр.) і швейцарського філолога й антрополога де Соссюра (1857-1913 рр.), котрі досліджували природу знака, мови, в результаті чого виникла ідея єдиної дисципліни, що вивчає всі знакові системи. Семіотика складається з трьох основних галузей: синтактики (або синтаксису), семантики й прагматики. Синтактика вивчає відношення між знаками та їх складовими; семантика — між знаком і означуванним; прагматика — між знаком і його користувачами.

Питанню семіотики присвятили свої праці такі вчені, як: Р. О. Якобсон, Р. Барт, А. Греймас, К. Леві-Стросс, У. Еко та ін., котрі розуміють культуру як знакову систему, яка за своєю суттю є посередником між людиною й навколишнім світом. Вона виконує функцію відбору та структурування інформації про зовнішній світ. Відповідно, різні культури можуть по-різному проводити такий відбір і структурування.

За Ю. М. Лотманом, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системні знаки, що використовуються в процесі спілкування[2].

Однак уперше визначив семіотику Дж. Локк у XVII ст., виставивши цей термін у значенні вчення про знаки. Це вчення має «розглянути природу знаків, якими розум користується для розуміння речей або для передачі свого знання іншим»[3].

Фердинанд де Соссюр визначає створену ним семіологію як «науку, що вивчає життя знаків у межах життя суспільства. Вона повинна відкрити нам, що таке знаки і за якими законами вони функціонують»[4].

Знак — це матеріально виражена заміна предметів, явищ, понять у процесі обміну інформацією в колективі.

Чарльз Сандерс Пірс також намагався описати важливі семіотичні поняття (поняття знака, його значення, знакових відношень). Він чітко усвідомлював, що ця сфера дослідження має бути предметом особливої науки — семіотики, яку визначав як учення про природу знакових процесів.

Зокрема, Ч. Пірс створив базову для семіотики класифікацію знаків[4]:

1) знаки-ікони (icon), образотворчі знаки, в яких те, що означається та те, що означає пов'язані між собою за подобою;

2) знаки-індекси (index), в яких те, що означається, та те, що означає, пов'язані між собою належністю до часу або простору;

3) знаки-символи (symbol), в яких те, що означається, та те, що означає, пов'язані в межах певної конвенції, тобто ніби за попередньою домовленістю.

У теорії символу Цветан Тодоров виділяє такі елементи: знакова форма, зв'язок значення, об'єктивний зміст. Знакова форма, з одного боку, розглядається як об'єктивний зміст, з іншого — як об'єкт, який можна використовувати самостійно (як наприклад, ми використовуємо числа в математиці або слова в поезії). Об'єктивний зміст, з одного боку, трактується як представлений в знаковій формі, з іншого — фіксує порівняння об'єктів зі суспільно значущими еталонами. Зв'язок значення по'єднує названі елементи в одне ціле — власне знак [7].

Але для цієї ролі, культура повинна мати інструментарій, функцію якого виконують мовні знаки. Саме вони забезпечують членів колективу інтуїтивним відчуттям структурності, саме вони своєю очевидною системністю (принаймні на нижчих рівнях), своїм перетворенням «відкритого» світу реалій на «закритий» світ назвмушують людей трактувати явища, структурність яких не є очевидною. Ц. Тодоров наголошує, що визначення культури як пам'яті колективу підтверджує наявність системи семіотичних правил, за якими життєвий досвід людства втілюється в культурі; ці правила, у свою чергу, можна трактувати як програмний код. Саме існування культури передбачає побудову системи правил перекладу безпосереднього досвіду в текст. Для того, щоб історичну подію було проаналізовано, вона, перш за все, має бути усвідомленою як існуюча, тобто її слід ототожнити з певним елементом у мові, що є в пам'яті. Відтак її слід оцінити й розмістити щодо ієрархічних зв'язків у картині світу. Це означає, що подія повинна бути записаною, тобто стати елементом тексту колективної пам'яті, елементом культури. Таким чином, унесення факту в колективну пам'ять виявляє всі ознаки перекладу з однієї мови на іншу. Семіотика культури полягає не лише в тому, що культура функціонує як знакова система [4]. Важливо підкреслити, що саме ставлення до знака і знаковості складає одну з основних типологічних характеристик культури.

Одночасно Лотман висловив й інші, важливі для культурології семіотичні ідеї, наприклад, «семіосфери» й «семіотичної монади». «Семіосфера — це велика система, семіотичний універсум, або семіотичний простір, що зумовлює кожний знаковий акт і володіє реальністю *sui generis*. По суті, семіосфера і є культурою в семіотичному вимірі. Лотман виділив ознаки семіосфери: відмежованість, тобто внутрішня організація та існування неорганізованого зовнішнього оточення, нерівномірність, що виявляється в її

специфічній гетерогенній організації — у наявності ядра й периферії в текстах культури, в механізмі подібностей й відмінностей, симетрії та асиметрії.

Процес формування знака виглядає так: виникає зв'язок знакової форми з певним предметом (ситуацією), в даному разі сигнал «спокійно» вступає у зв'язок із ситуацією небезпеки. Необхідність та ефективність такого зв'язку усвідомлюється «заднім» числом. Важливо, що цей зв'язок — природно-соціальний: він зумовлений природним явищем, суб'єктивною інтерпретацією в знаковому вигляді та подальшою комунікацією людина-група.

Сигнал стає не просто сигналом, а знаком нової ситуації, він презентує певну подію, новий елемент пізнання. І контекст у знака інший — не подія, а комунікація. Тепер члени спільноти напружено стежать, який новий сигнал-знак з'являється в групі, звісно, нову парадоксальну ситуацію слід інтерпретувати. З цього періоду сигнал-знак сприяє використанню певної ситуації, в якій проявляється нова поведінка. У комунікації дійсність подвоюється: один раз вона повідомляється суб'єктом, який подає сигнал-знак, потім поступово реалізується в конкретній поведінці оточуючих.

Саме так формуються комунікація, знаки природної мови (слова), уява й пам'ять, що допомагають створювати знаки й позначати за їх допомогою різні ситуації й предмети. Чим частіше первісні люди вдавалися до парадоксальної поведінки, тим більше сигналів перетворювалося в знаки й тим ефективніше ставала їхня поведінка. Зрештою процес логічно набуває свого завершення: парадоксальна поведінка стає основною (так би мовити, нормальною), повністю витісняючи старі форми сигнальної поведінки. Система знакової поведінки весь час ускладнювалася: формувалися нові знаки для використання, потім вони зумовлювали необхідність у наступних знаках, а ті — в інших.

Одними з найдавніших знаків є руни. Спостереження за явищами природи систематизувалися та переводилися в рунічні знаки, з яких сформувалася рунічна система, що протягом тисячоліть удосконалювалася та поширювалася у сфері використання.

Смислові зв'язки слова «руна» самі по собі вказують на те, що навіть у давнину руни були частиною духовного таїнства, безпосередньо пов'язаного з природними процесами. Тлумачення мовами Північної Європи означають «шепотіння»: серед них давньокельтське слово «*ran*», середньоваллійське «*rhin*», староанглійське дієслово «*town*» і сучасне німецьке слово «*raunen*». У сучасному ірландському словнику слово «*run*» означає «секрет» або «рішення», «*gundiamhair*» — таємницю, «*runai*» — це секретар, а «*ranleireas*» — чиновник для особливо важливих доручень. Як свідчать сучасні ірландські слова, рунами зазвичай користувалися

для прогнозування подій та прийняття ефективних рішень. У англосаксонській Англії наради державних радників називалися «рунами». До рунів на таких зборах зверталися, коли виникали труднощі. У традиційній шотландській системі фермерського господарювання, відомій під назвою Run-Rig, жеребки (руни) використовувалися для того, щоб визначити, який «rig» (наділ) дістанеться селянину[5].

Походження рунічного алфавіту або, точніше, «Футарка», тривалий час було предметом запеклих суперечок між дослідниками стародавньої європейської культури. Теорії виникали й зникали відповідно до духу часу, а вчені виводили руни то від фінікійського, то від полінезійського, то від класичного грецького, латинського, етруського або готського письма.

На відміну від інших алфавітів, у рунічній абетці літери розміщені по-іншому: F, U, Tli, A, R, K. Тому рунічні алфавіти часто називають — Футарк. Якщо взяти до уваги смислові значення рун, то цей порядок дуже раціональний і пов'язаний зі зміною пір року (Рис .1).

ƒ Fehu (f)	ᚱ Hagalaz (h)	↑ Teiwaz (t)
ᚢ Uruz (u)	ᚦ Nauthiz (n)	ᚷ Berkana (b)
ᚦ Thurisaz (th)	ᚦ Isa (i)	ᚱ Ehwaz (e)
ᚦ Ansuz (a)	ᚷ Jera (j, y)	ᚱ Mannaz (m)
ᚱ Raido (r)	ᚱ Eihwaz (e)	ᚱ Laguz (l)
ᚱ Kenaz (k)	ᚱ Perthro (p)	ᚱ Inguz (ng)
ᚱ Gebo (g)	ᚱ Algiz (z)	ᚱ Othila (o)
ᚱ Wunjo (w,v)	ᚱ Sowulo (s)	ᚱ Dagaz (d)

Рис. 1. Футарк

Здійснімо семіотичний аналіз рунічної скандинавської системи в рамках семіотики культури. Це розділ семіотики, який вивчає закономірності розвитку й перетворення текстових і знакових форм у системи, в яких вони виникають та вдосконалюються.

Руни мають своє графічне зображення — знак, аудіальну назву (Рис.1), кожен знак має декілька символічних смислів, пов'язаних з елементами природи: дерево, рослина, тварина, каміння (Рис. 2). Тобто, один рунічний знак має декілька тлумачень.

Теорія та історія культури

<i>Руна</i>	<i>Дерево</i>	<i>Растение</i>	<i>Животное</i>	<i>Камень</i>
Феу	Бузина	Травы	Олень	Тигровый глаз
Урус	Граб	Вереск	Зубр, тур	Гранат
Туризас	Терновник	Настурция	Медведь	Нефрит
Анзус	Ясень	Желтый нарцисс	Сова	Кошачий глаз
Райдо	Дуб	Алтей розовый	Сокол	Аквамарин
Кано	Сосна	Подорожник	Корова	Авантюрин
Гебо	Вяз	Фиалка	Голубь	Розовый кварц
Гебо	Вяз	Фиалка	Голубь	Розовый кварц
Вуньо	Пихта	Подсолнечник	Лебедь	Турмалин
Хагалас	Рябина	Боярышник	Рак	Морион
Наутис	Бук	Мох	Уж	Снежный обсидиан, соколиный глаз
Исса	Ольха	Подснежник	Еж	Горный хрусталь
Йера	Орешник	Рожь	Овца	Гематит
Эйвас	Тис	Жасмин	Белка	Карнеол, родонит
Перто	Осина	Аир	Жаба	Молдавит, цитрин
Альтис	Верба, ива	Осока	Лось	Гагат, гелиотроп, малахит
Соулу	Лиственница	Бересклет	Орел	Рубин
Тейвас	Ель	Папоротник	Волк	Бирюза
Беркана	Береза	Роза	Медведь	Кохалонг
Эвас	Тополь	Плющ	Конь	Сардоникс
Маннас	Липа	Виноград	Пчела	Кварц
Лагус	Верба, ива	Водяная лилия	Рысь	Янтарь
Ингус	Яблоня	Осот	Соловей	Лазурит
Отида	Груша	Можжевелник	Аист	Селенит
Дагас	Каштан конский	Жимолость	Муравей	Раухтопаз

Рис. 2 Семіотичний аналіз Футарка

Рунічна система також використовувалася для аналізу внутрішніх переживань людини та прогнозування певних подій, які відбудуться внаслідок попередніх дій. Подібні ритуали назива-

лися магічними. Зазвичай, магією людина називає те, що не може пояснити з точки зору раціонального мислення.

Кожна руна в магічній практиці має своє значення. Руна Феху пов'язана з фінансами; руна Уруз — руна сили, впевненості в собі; руна Турісаз — руна вдачі, початку нових дій; Ансуз — руна знань і досвіду, руна Райдо — успішна подорож; Ке-наз — використовувалася для залучення талантів; Гебо — руна дружніх стосунків, кохання; Вуньо — руна задоволення, успішного закінчення тієї чи іншої справи; Хагалл — руна безпеки; Науд — руна примусу яка використовувалася для позбавлення від проблем; Іса — руна стабільності; Джера — руна землеробства, отримання результатів від праці; Ейваз — руна захисту; Перт — руна вдосконалення магічного досвіду; Альгіз — також руна захисту; Соуло — руна перемоги; Тейваз — руна війни, перемоги; Беркана — руна зростання, розвитку; Еваз — руна змін; Манназ — руна допомоги; Лагуз використовувалася для посилення інтуїції, передчуттів; Інгуз — руна збору врожаю; Одал — руна мудрості минулих поколінь; Дагаз — руна гармонійних змін.

Рунічні знаки також трансформувалися в літери й увійшли до алфавітів європейських мов.

У цій статті стисло проаналізовано кожен руну. Однак рунічна культура розвинута й переживає новий етап відродження та вдосконалення. Проаналізуємо детально руну Еваз (графічно літера М) та наведемо приклади її використання в сучасному соціокультурному просторі:

Еваз — дев'ятнадцята руна Футарка — Ehwaz — рух, прогрес. Знак переходу й руху, нових місць проживання, нових підходів до розвитку бізнесу. Він також позначає вдалі зміни будь-якої ситуації.

Для Ehwaz характерні поступовий розвиток і стійкий прогрес, повільне зростання через послідовні зрушення й зміни. Це може стосуватися як справ, так і розвитку ідей. Лозунг: «Вам щастить, і Вам везе».

Знак руни Еваз часто використовують у логотипах брендів. І завдяки значенню цієї руни бізнес компанії успішно розвивається (Рис. 3).

Рис. 3. Руна Еваз та логотипи брендів

У сучасних умовах відродження рунічної культури руни використовують не лише в логотипах відомих брендів, але й в особистих талісманах. Рунічний талісман може бути зроблений у вигляді рунескрипту або складної — бінд-руни (Рис. 4). Головна відмінність між ними полягає в тому, що замість рунного запису в рядок, який використовується в рунескрипті, складні руни утворюються з декількох рун, гармонійним чином накладені одна на одну. У бінд-руні (рунний в'язці) рунизв'язуються в компактний патерн, у якому нефахівцеві інколи складно визначити, з яких рун первісно він складається, там також можуть з'являтися й нові руни, зумовлені поєднанням вихідних ліній.

Рис. 4. Бінд-руни та рунескрипти

Подальше дослідження рунічної культури надасть можливість відродити знання наших предків, розробити систему ефективних знаків для використання в різних сферах людського життя: бізнесі, домашньому побуті, міжособистісних стосунках.

Отже, рунічні знання — це жива система, яка відроджується, оновлюється й вдосконалюється як життєздатна галузь знання, яка практично використовується в соціокультурному житті суспільства.

Список літератури

1. Кассирер Э. Философия символических форм /Э. Кассирер В 3-х т. Т. 1: Язык. Т. 2: Мифологическое мышление. Т. 3: Феноменология познания. Пер. нем. М.; СПб.: Университетская книга, 2002. — 272 с.; 280 с.; 398 с.
2. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М.Лотман СПб.: Искусство, СПб, 2001. — 704с.
3. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф / А.Ф. Лосев.: Изд.-во МГУ, 1982. — 480 с.
4. Махлина С.Т. Семиотика культуры и искусства. Опыт энциклопедического словаря / С. Т .Махлина.В 2-х частях. СПб.: СПбГУКИ, 2000 — 320 с.
5. Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи / Е. А. Мельникова. М.: Восточная литература, — 2001, — 255 с.
6. Успенский Б. Семиотика истории. Семиотика культуры / Б. Успенский. М., 1996. — 380 с.
7. Тодоров Ц. Теории символа /Ц. Тодоров М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. — 408 с.

Надійшла до редколегії 14.03.2012 р.